

Legal Regulations For The Disabled In Countries Of The European Union (EU): Sample Of France, Spain and Germany

Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinde Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler: Fransa, İspanya ve Almanya Örneği

Hilmi SÖZEN ^{(1), (*)}

ABSTRACT

The aim of the study is to provide an in-depth perspective on how the protection and integration of persons with disabilities is provided in the legal framework in the context of the EU and exemplary member states. The scope of the study covers three EU countries with different welfare regimes: France, Spain and Germany. It includes the legal regulations of the EU and exemplary member states for the disabled. These three countries were chosen because they have exemplary welfare systems and different legal approaches for people with disabilities. The method of the research was carried out with the literature review method within the scope of qualitative research. The data were compiled from official sources of the relevant countries, academic articles and reports. The findings of the study show that the legal regulations of the three EU member countries examined are in compliance with the EU legislation. It reveals that although these countries have similar understandings of disability, they differ in their practices. The result of the study shows that the EU's role in providing legislation for people with disabilities is important, but social policy mechanisms at the national level are also effective.

Keywords: Disability, European Union, France, Spain, Germany

ÖZET

Çalışmanın amacı, AB ve örnek üye ülkeler bağlamında engelli bireylerin korunması ve entegrasyonunun yasal çerçevede nasıl sağlandığı konusunda derinlemesine bir bakış açısı sağlamaktır. Çalışmanın kapsamı, farklı refah rejimlerine sahip üç AB ülkesini kapsamaktadır: Fransa, İspanya ve Almanya. AB ve örnek üye devletlerin engellilere yönelik yasal düzenlemelerini içermektedir. Bu üç ülke, diğer ülkelere örnek teşkil eden refah sistemlerine ve engelli kişiler için farklı yasal yaklaşımlara sahip oldukları için seçilmiştir. Araştırmanın yöntemi, nitel araştırma kapsamında literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veriler ilgili ülkelerin resmi kaynaklarından, akademik makalelerden ve raporlardan derlenmiştir. Çalışmanın bulguları, incelenen AB üyesi üç ülkenin engellilere yönelik yasal düzenlemelerinin AB mevzuatına uygun olduğunu göstermektedir. Bu ülkelerin engelliliğe ilişkin benzer anlayışlara sahip olmalarına rağmen uygulamalarında farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonucu, AB'nin engelli bireylere yönelik yasal mevzuat sağlamadaki rolünün önemli olduğunu, ancak ulusal düzeydeki sosyal politika mekanizmalarının da etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Avrupa Birliği, Fransa, İspanya, Almanya

GİRİŞ

Engellilik kavramının anlamı ve kapsamı zaman içinde değişmektedir. Oldukça karmaşık, değişken ve çok boyutlu/yönlü bir kavram olan engellilik, bir bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal veya sosyal işlevlerinin sınırlılığı veya eksikliği olarak tanımlanabilir. Ancak engellilik, sadece kişisel sorunların bir kapsülü olmayıp, toplumsal bir olgu olarak da kendini göstermektedir. Toplumun diğer aktif bireyleri gibi engellilerin de sosyal hayata aktif katılımını ve yaşam kalitelerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar, engellilerin haklarına saygı gösterilmesi, engelliler için koşulların sağlanması, engelliler için eğitim, sağlık, istihdam/işgücü piyasası, ekonomik ve sosyal hizmetleri içermektedir (Avrupa Komisyonu, 2020). Bu faktörlerin uygulanması, engellilerin sosyal katılımını ve yaşam

* Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Dr., Selçuk Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
www.hilmisozen_@hotmail.com,
0000-0002-8176-9166

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :14.05.2023

Accepted/Kabul :14.06.2023

Published/Yayımlama :30.07.2023

Cited/Atf:

Sözen, H. (2023). Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinde Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler: Fransa, İspanya ve Almanya Örneği, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 121-136.

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nın hükmü ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

kalitesini artıracaktır. Bunun için de bu konuların dikkate alınması ve gerekli güvenlik önlemlerinin alınması gerekmektedir. Engellilik alanında, topluma eşit katılımı garanti altına almak amacıyla engellilerin haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası belgeler bulunmaktadır. Bu alanda atılan en önemli adım, 2006 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'dir. Uluslararası bir belge niteliği taşıyan bu sözleşme, devletlere engellilerin insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tam ve eşit şekilde kullanılmasını teşvik etme, koruma ve sağlama yükümlülükleri getirmiştir.

Engellilerin haklarının güvence altına alınması ve sosyal/toplumsal yaşama aktif katılımlarının sağlanması için engelliliklerinin doğru bir şekilde tanımlanması/belirlenmesi ve engellilik durumlarına göre farklı ihtiyaçları olan bu kişilerin gereksinimlerine uygun hizmetlerin sunulması gerekmektedir. Bu amaçla, engelli popülasyonunun kemiyet (niceliksel) ve keyfiyet (niteliksel) olarak analiz edilmesi, engellilik türlerine göre farklılık gösteren problemlerin ve çözüm önerilerinin ortaya konulması, engellilerin sosyo-ekonomik ve kültürel yaşama etkin katılımını kolay hale getirecek stratejik uygulamaların tasarlanması ve hayata geçirilmesi noktasında önem arz etmektedir.

Engelli bireyler, Avrupa Birliği'nde önemli bir topluluk oluşturmaktadır. Nüfusun altıda birinin (80 milyon civarında) çeşitli engel türleriyle yaşadığı tahmin edilmektedir. Bazıları hafif engellere sahipken, bazıları ise hayatlarını ciddi şekilde etkileyen engellerle karşı karşıyadırlar (Avrupa Komisyonu, 2010). Başka bir araştırmaya göre, Avrupa Birliği'nde yaşayan 87 milyon kişi bir şekilde engelli olarak tanımlanmaktadır. Bu, nüfusun yaklaşık yüzde 17'sine denk gelmektedir (Eurostat ve Avrupa Komisyonu, 2022). Bu nedenle, engelliler dünyadaki "en büyük azınlık" olarak adlandırılmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde engelli nüfusa bakıldığında, farklı ülkelerde farklı oranlarda engelli bireylerin yaşadığı görülmektedir.

"Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (INSEE-National Institute of Statistics and Economic Studies)" tarafından yayınlanan bir rapora göre, 2019 yılında Fransa'da 15-64 yaş arası engellilerin sayısı, ülke nüfusunun 5,95 milyonunu oluşturmaktadır (Michas, 25 Ağustos 2021). İspanya'da "Ulusal İstatistik Enstitüsü (El Instituto Nacional de Estadística-INE)" tarafından yayınlanan 'Engellilik, Özerklik, İnsanlar ve Bağımlılık Durumları (Discapacidad, Autonomía Personas y situaciones de Dependencia)' başlıklı anket sonuçlarına göre, 2020 yılında ülkede yaklaşık 4,38 milyon (her bin kişiden 94,9'u) insan ciddi engellerle yaşamını sürdürmektedir. Hareketlilik sorunları en sık görülen engellilik türü olarak görülmüştür (INE, 2022). 2021'in sonunda, Almanya'da yaklaşık 7,8 milyon insan ciddi engellerle yaşamını sürdürmektedir. Orantılı bir analizde, aynı yılın sonunda ağır engeli olan kişilerin ülke toplam nüfusu içindeki payı yüzde 9,4'tür. Ağır engellilerin yüzde 50,3'ü erkek, yüzde 49,7'si kadındır (Almanya Federal İstatistik Dairesi Basın bültenleri, Haziran 2022). Bu ülkelerin farklı demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinden dolayı engelli oranlarının da farklı olduğu görülmektedir.

Toplumun ayrılmaz bir üyesi olan engelli bireyler, dünyanın her ülkesinde dezavantajlı grubun önemli bir azınlığını temsil etmektedir. Yukarıda belirtilen üç ülkenin demografik yapısında, engelli nüfus azımsanamayacak kadar fazladır. Görüldüğü üzere, ne yazık ki engellilik marjinal bir olgu değildir. Engellilik, bireysel ve sosyal boyutları olan ve haklarına saygı duyulması gereken bireylerin yaşadığı bir durumdur (Lecerf, 2020). Bu yüzden, ülkelerde yaşayan engellilerin hayatlarını kolaylaştırmak için doğrudan veya dolaylı birtakım yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır (Akyıldız, 2019). Bu düzenlemeler; eğitim, istihdam, sağlık, ayrımcılık, erişilebilirlik ve ulaşım, bakım, malullük aylığı, temel gelir ve yoksulluk vb. konular içerir. Bu durum dikkate alınarak, çalışmada Avrupa Birliği'nde engelliler ile ilgili yapılan çalışmaların ardından AB üyesi ülkelerin (Fransa, İspanya ve Almanya) engellilere yönelik yasal düzenlemeleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1. AVRUPA BİRLİĞİ KAPSAMINDA ENGELLİLERE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Engellilik, Avrupa Birliği'nde son 30 yıldır yeni bir bakış açısıyla ele alınarak önemli bir sosyal ve politik konu haline gelmiş ve bu konuda önemli değişimler yaşanmıştır (Tınar, 2018). Bu yeni bakış açısında engelliler, toplumun geri kalanıyla eşit haklara sahip aktif bir topluluk olarak kabul edilmekte ve bu hakları kullanarak toplumla bütünleşmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Pasif ve yardıma muhtaç olarak görülmeyen bu kişiler, hayatlarını kontrol edebilen ve topluma katılabilen kişilerdir. Bu yaklaşımın/bakış açısının ana fikri, insan çeşitliliğine saygı duymanın en iyi yolunun, sosyal ve ekonomik süreçleri herkesi içerecek şekilde düzenlemek olduğudur. AB'nin engelli bireylere yönelik

yeni yaklaşımı “haklar” ilkesine, yani fırsat eşitliği ilkesine dayanmaktadır (Akyıldız, 2017). Bu fikir aynı zamanda Avrupa Birliği'nin engellilere yönelik politikasının da temelini oluşturmaktadır.

AB, engelli kişilerin durumuna giderek daha fazla ilgi gösterdiğinden, gerçek bir AB engellilik politikasını uygulamaya koymak için doğru yasal dayanağın ne olacağı sorusu da giderek daha önemli hale gelmektedir (Lecerf, 2020). Zamanla AB, engelli vatandaşların haklarını güvence altına almak ve sosyal katılımlarını artırmak için çeşitli yasal düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler, engellilerin eğitim, istihdam, sağlık, ulaşım, iletişim ve sosyal güvenlik gibi alanlarda ayrımcılığa uğramamalarını ve eşit fırsatlara sahip olmalarını hedeflemektedir. Bu düzenlemeler aşığıdaki gibi özetlenebilir:

1965'te yürürlüğe giren ve 1996'da kapsamlı bir şekilde revize edilen “Avrupa Sosyal Şartı” nın 15. Maddesi, engelliliğe ilişkin AB yasal düzenlemelerin temelini oluşturmaktadır. Bu madde engellilerin mesleki eğitim, istihdam ve çalışma koşulları, sosyal koruma, sağlık ve danışmanlık hizmetleri gibi alanlarda desteklenmesi ve toplumla bütünleştirilmesine değinmektedir (Avrupa Konseyi, 1996). Avrupa Sosyal Şartı, her bireyin iş bulma fırsatlarına erişebilmesini ve adil çalışma koşullarına sahip olmasını sağlamayı amaçlayarak, özellikle dezavantajlı gruplara destek vermek için önemli bir araç olmaktadır (ILO, 2003). Bu sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bir parçasıdır ve üye devletler bu hükümlere uymak zorundadır. Ayrıca sözleşme, sadece Avrupa Birliği'nde değil, dünya genelinde birçok ülkede kabul edilmiş ve uygulanmıştır. Bunun yanında, engelliliğin “Amsterdam Antlaşması” na dahil edilmesi (Madde 13), 1997 yılında AB'nin tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu madde, AB'nin engelli insanlara yönelik ayrımcılıkla mücadele etmek için yasal araçlar geliştirmesine olanak tanımaktadır (Lecerf, 2020). Bu sayede, engelli insanların AB'de eşit haklara ve fırsatlara sahip olması için çalışmalar yapılmıştır. AB'nin engellilere yönelik diğer önemli yasal düzenlemeleri şunlardır:

Engellilerin hakları, Avrupa Birliği'nin temel değerlerinden biridir. 2000 yılında kabul edilen “AB Temel Haklar Şartı” nın 21. maddesi, ayrımcılık yasağı ilkesini düzenlemektedir. Bu madde; dil, din, ırk, cinsiyet, renk, inanç, siyasi veya başka türden görüşler, engellilik ve yaş gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmasını önlemektedir (Avrupa Komisyonu, 2000). Bu ilke, birliğin kuruluş antlaşmalarında ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan temel bir değerdir. Ayrıca, AB tarafından 2000 yılında, “İstihdam Eşitliği Direktifi (EED)” adıyla bir yasal düzenleme çıkarılmıştır. Bu yönerge, istihdam ve meslekte din, inanç, engellilik, yaş ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılığın önlenmesi için genel bir çerçeve oluşturmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2008). Başka bir deyişle, direktif, işe alım, eğitim, terfi, işten çıkarma ve ücret gibi konularda engellilere karşı ayrımcılık yapılmasını yasaklamaktadır.

Engelli kişilerin haklarını korumak ve güçlendirmek için 2006 yılında kabul edilen “Birleşmiş Milletler Engellilik Hakları Sözleşmesi (UNCRPD)”, engelli kişilerin hakları için asgari standartları belirleyen ilk uluslararası yasal olarak bağlayıcı araç ve AB'nin taraf olduğu ilk insan hakları sözleşmesidir. AB, 2010 yılında bu sözleşmeyi onaylayarak, engelli kişilerin topluma katılımını, eğitimini, istihdamını, sağlığını ve diğer alanlarda yaşam kalitesini artırmak için uluslararası düzeyde işbirliği yapmayı taahhüt etmiştir (Lecerf, 2020).

Engelli bireylerin toplumdaki en dezavantajlı gruplardan biri olduğu ve sosyal hayatın her alanında sıklıkla engellerle karşılaşıldığı bilinmektedir. Bu durum, engellilerin yaşam standartlarını ve insan haklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Engelli bireyler için sosyal yaşamın önünde birçok olumsuz engel bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi erişilebilirlik sorunudur. Bu konuda AB ülkeleri, engellilerin erişilebilirliğini artırmak için çeşitli politikalar ve stratejiler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, 2000 yılında Avrupa Komisyonu tarafından “Engelliler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği (12 Mayıs 2000, COM (2000) 284 final)” yayımlanmıştır. Bu tebliğ, engelli insanlara ilişkin AB politikalarını gözden geçirerek engelli insanların ulaşılabilirliğini iyileştirmek için Avrupa çapında bir çaba öngörmektedir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğu, Mayıs 2023).

2001 yılında kabul edilen “AB Otobüs ve Yolcu Otobüsleri Direktifi”, otobüs, tren, gemi ve uçak gibi toplu taşıma araçlarının ve istasyonların engellilere uygun hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2002). Engellilerin toplum içindeki yaşam standartlarının kolaylaştırılması ve uyumlarının sağlanması önemlidir. Bu bağlamda engellilerin toplumda aktif rol alabilmeleri ve bağımsızlıklarını artırebilmeleri için farklı çalışma mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Avrupa Konseyi'nin amacı, engellilerin topluma uyumlarını ve bağımsızlıklarını artırmaktır. Bu

amaçla, Konsey çerçevesinde engelliler için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir (Akyıldız, 2017). Engelli yolcuların ve hareket kabiliyeti kısıtlı yolcuların haklarına ilişkin 5 Temmuz 2006 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından “1107/2006 sayılı Yönetmeliği (EC)” yayınlanmıştır. Yönetmelik, demiryolu ile seyahat eden bu kişilerin seyahat öncesinde, esnasında ve sonrasında sahip olacakları hak ve yükümlülükleri, bu hakların geçerli olduğu durumları ve yolculara hizmet sunan kuruluşların yerine getirmesi gereken yükümlülükleri belirlemektedir. Bu mevzuat, engelli ve/veya hareket kabiliyeti kısıtlı kişilerin demiryolu taşımacılığında tam olarak yararlanabilmelerini sağlamak amacıyla, bu kişilere ücretsiz veya indirimli bilet verilmesi, seyahat belgesi düzenlenmesi, bagaj taşıma hizmeti sunulması gibi önlemleri içermektedir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2006).

AB Komisyonu, engellilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda daha fazla farkındalık yaratmak amacıyla 3 Aralık 2001 tarihinde 2003 yılını “Avrupa Engelliler Yılı” olarak belirleme kararı almıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Mayıs 2023). Bu karar, engellilerin sosyal yapılara aktif katılımını ve sosyal ilişkilerini artırmaya yönelik bir adım olarak görülmektedir.

Avrupa Birliği, engelli bireylerin haklarını güvence altına almak ve yaşam kalitelerini yükseltmek için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bu bireylerle ilgili stratejilerin üç ana odak alanı kendini göstermektedir. Birincisi, komisyon ile üye devletler arasındaki işbirliğidir. İkincisi, engellilerin tam katılımıdır. Üçüncüsü ise, politika oluşturma sürecindeki bütün gerek plan gerekse programlara engelliliğe ilişkin konuların entegre edilmesidir. Bunlardan biri, 2010 yılında kabul edilen “Avrupa Engellilik Stratejisi (2010-2020)” dir. Bu strateji, AB'nin engellilik politikasının ana çerçevesini belirlemekte ve engellilerin insan haklarına saygı, eşitlik, katılım, erişilebilirlik ve bağımsız yaşam gibi temel ilkelere dayalı bir yaşam sürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2010). Stratejinin önemi, engelli kişilerin yaşam kalitesini ve insan haklarını iyileştirmeye yönelik somut adımlar atılmasını sağlamasıdır. Ayrıca, engelli kişilerin ekonomik ve sosyal potansiyellerini ortaya çıkarmak ve Avrupa'nın büyüme ve kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak için fırsatlar yaratmıştır.

Erişilebilirlik, engelli kişilerin bilgiye ve hizmetlere erişmesini sağlamak için önemli bir konudur. Avrupa Birliği (AB), erişilebilirliği artırmak için çeşitli yasal ve politik önlemler almıştır. Bunlardan biri de 17 Nisan 2019 tarihinde kabul edilen “Avrupa Erişilebilirlik Yasası” dır. Yasa, Avrupa Birliği'nde yaşayan engelli ve yaşlı vatandaşların dijital ürün ve hizmetlere erişimini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Avrupa Birliği, 2019). Bu yasa, üye devletlerin ulusal hukuklarına 28 Haziran 2022 tarihine kadar uyumlaştırılması ve bu tarihten itibaren de yürürlüğe konulması zorunludur. Yani üye devletler, bu yasa 28 Haziran 2022'ye kadar ulusal hukuklarıyla uyumlu hale getirmeli ve aynı tarihten itibaren yürürlüğe sokmalıdır. Bu yasa, akıllı telefonlar, bilgisayarlar, e-kitaplar, bankacılık hizmetleri ve ulaşım gibi alanlarda ortak erişilebilirlik standartlarını belirlemektedir. EAA, AB'de yaşayan engelli insanın karşılaştığı tüm erişilebilirlik sorunlarını çözmekten uzaktır, ancak AB'yi engelliler için tamamen erişilebilir bir toplum haline getirmeye yönelik önemli bir adımdır (EDF, Mayıs 2023).

2016 yılında kabul edilmiş olan “AB Web Erişilebilirlik Yönergesi”, Avrupa Birliği'nin kamu sektöründeki web siteleri ve mobil uygulamaların erişilebilirliğini artırmak için çıkardığı bir yasal düzenlemedir. Bu yönerge, web içeriğinin görme, işitme, hareket veya bilişsel engelli kullanıcılar dahil herkes tarafından erişilebilir ve anlaşılabilir olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yönergeye göre, kamu kurum ve kuruluşları, web siteleri ve mobil uygulamalarını, engelli ve yaşlı kullanıcıların da kolayca erişebilmesini sağlayacak şekilde tasarlamalı ve geliştirmelidir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2016). AB üye ülkeleri, bu yönergeyi ulusal mevzuatlarına uyumlu hale getirmekle yükümlüdür.

AB'de Kasım 2018'de kabul edilen “Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi”, AB'nin görsel-ışitsel sektörünü düzenleyen temel mevzuatıdır. Revize edilmiş direktifin önemli yeniliği de erişilebilirlik konusunda getirdiği hükümlerdir. Direktif, engelli izleyicilerin görsel-ışitsel medya hizmetlerine eşit erişimini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, üye ülkelerin kendi yetki alanları altındaki medya hizmet sağlayıcılarına, engelliler için sürekli ve giderek daha erişilebilir hale getirmeleri için orantılı önlemler alma yükümlülüğü getirmektedir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2018).

Avrupa komisyonu tarafından, 2021 yılında kabul edilen “AB Engelli Hakları Stratejisi 2021-2030”, engellilerin haklarına uygun olarak insan haklarına saygı gösterilmesini ve engelliliğe yönelik

ayrımcılığın önlenmesini amaçlamaktadır. Strateji, engelli bireylerin hayata katılımını artırmaya, toplumsal uyum ve toplumsal kabulü sağlamaya, fiziksel ve dijital ortamlara erişilebilirliğini geliştirmeye, eğitim ve istihdam olanaklarına erişimlerini artırmaya, sağlık hizmetlerine erişilebilirliğini artırmaya yönelik çalışmaları içermektedir (Avrupa Komisyonu, 2021). Bu strateji, engelli kişilerin haklarını ve fırsatlarını güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir eylem planıdır. Bu planın bir parçası olarak, Avrupa Engellilik Kartı adı verilen yeni bir girişim önerilmektedir. Bu kart, engelli bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik haklara erişimini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kartın 2023 yılı sonuna kadar tüm üye devletler tarafından tanınması ve uygulanması hedeflenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2020).

Yukarıda da görüleceği üzere Avrupa Birliği'nde engellilerin yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik birçok yasal düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemelerin genel amacı, engelli kişilere fırsat eşitliği sağlamak, ayrımcılığı önlemek ve erişimi iyileştirmektir. Yani, söz konusu yasal mevzuatlar, engellilerin yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal dışlanmayı önlemek için önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yasal kurallar üye devletler tarafından ulusal yasalarda uygulanmaktadır. Aynı zamanda AB, engelli bireylere ilişkin yasal düzenlemeler meselesinde üye devletlere birtakım öneriler sunmuştur. Bu önerilerin amacı, engelli bireylerin hem insan haklarına hem de temel özgürlüklere eşit/adil erişimini sağlamak, ayrımcılıkla savaşmak ve engellilerin sosyal hayata etkin katılımını artırmaktır. AB'nin önerileri arasında şunlar yer almaktadır:

- o Engellilerin haklarına ilişkin BM Sözleşmesi'ni ve ek ihtiyari protokolünü onaylamak ve uygulamak.
- o Engelliliğe ilişkin ulusal stratejiler ve eylem planları geliştirmek ve uygulamak.
- o Engelli kişilerin haklarını açıkça ifade eden ve kapasitelerini artıran ulusal mevzuatı tekrar ele alarak iyileştirmek.
- o Engelli kişilerin sosyal dışlanmasına maruz kalmamasını sağlamak için yasal güvenlik altyapılarını oluşturmak.

Bu öneriler doğrultusunda üye devletler, kendi ulusal mevzuatlarını çıkararak engelli kişilere koruma ve hizmet sağlamaya çalışmaktadır. Bu amaçla, bazı üye ülkelerin engelli bireylere ilişkin yasal düzenlemeleri örnek olarak verilmiştir. Aşağıda, bu ülkelerin engellilere yönelik uygulamaları incelenmiştir.

1.1 Fransa

Fransa, engellilik ile ilgili sosyal hizmet çerçevesinde sunulan hizmetlerin geliştirilmesi açısından Avrupa Birliği'nin önde gelen ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ülke, engelli kişilerin hakları, eğitimi, istihdamı ve sosyal içermesi ile ilgili çeşitli yasal düzenlemelere sahiptir. Ülkenin engellilere yönelik yürüttüğü yasal düzenlemelerin ana hedefleri, bu kişilerin toplumsal yapıya tam katılımını sağlamak ve yaşam kalitelerini iyileştirmektir. Fransa, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni imzalayan ve onaylayan ilk Avrupa ülkesidir.

Ülkedeki engelli hareketlerinin geçmişi, 1789 Fransız Devrimi'ne kadar uzanmaktadır. Ancak engelli hareketleri yirminci yüzyılın başlarında, özellikle 1950'den sonra ortaya çıkmıştır. Fransız kamu otoritesi, I. Dünya Savaşı yaralarının sonuçlarının onarılması açısından, sakatlığın sonuçlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Louis XIV, iş göremez hale gelen gazileri barındırmak için "Institution des valides"i kurmuştur. 1919 yılında, savaşın hemen ardından, Gazi İşleri Bakanlığı tarafından Birinci Dünya Savaşı mağdurlarının maluliyet maaşlarının miktarını belirlemek için maruz kaldıkları sakatlıkları değerlendirmek üzere bir ölçek geliştirilmiştir. 1993 yılına kadar bu ölçek, sivil maluller de dahil olmak üzere engellilik düzeyini değerlendirmek için bir referans olarak kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonunda aynı tazminat mantığıyla, 1898 tarihli iş kazaları kanunu, işvereni, iş çerçevesinde meydana gelen zafiyetlerin tazmin edilmesini sağlayan belirli bir sigortadan sorumlu tutmuştur (Courbin ve Gilbert, 2005).

Daha sonra, sivil sakatlara ve yaşlılara ilişkin 1905 tarihli "Hasta ve Tedavisi Mümkün Olmayan Yaşlılara Yardım Yasası" çerçevesinde, yaş ve engele bakılmaksızın engelli kişilerin huzurevlerine ve akıl hastanelerine kabul edilmesini amaçlanmıştır. Ayrıca, Kamu Eğitimi Bakanlığı, 1909 yılında bazı ilkokullarda, daha sonra "anormal okullar" olarak nitelendirilen çocukları eğitmek için, onların hayatlarını kazanmalarını sağlamak ve suçluluk içine düşmelerini önlemek amacıyla iyileştirme (ileri)

sınıfları oluşturmaya başlamıştır. Sosyal güvenliğin gelişmesiyle birlikte, engelli çocuklara kapsayıcı ve temkinli bir yanıt verme ihtiyacı duyan kurumlar gelişmiştir (Courbin ve Gilbert, 2005).

Fransa, tüm Fransız işçileri, vatandaşları ve yasal olarak ikamet edenleri "yaşam riskleri" açısından kapsayan kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemine sahiptir. Ülkede; L'Assurance Maladie (sağlık hizmetleri, doğum ve babalık yardımı, sakatlık ve ölüm yardımı), l'Assurance Accidents du Travail et Maladies (iş kazası ve meslek hastalıkları yardımı), l'Assurance Retraite (emeklilik yardımı), Allocations Familiales (aile ödenekleri), L'Assurance Chômage (işsizlik sigortası) olmak üzere beş farklı sigorta alanı bulunmaktadır (FrenchEntrée, 5 Nisan 2022).

1945 yılında Fransa'da uygulamaya koyulan vergiler ve çalışanların maaşlarından kesinti yapılarak finanse edilen sosyal güvenlik sisteminin temel ilkesi, toplumu oluşturan her bireyi muhafaza altına almayı hedefleyerek toplumda birliği sağlamaktır. Geçmişte Fransız hükümetince revize edilen bu düzenlemenin zaman içinde dernekler vasıtasıyla sürdürülmesi kararına varılmış ve düzenlemenin geçmişe göre daha yüksek düzeyde işlenmesi sağlanmıştır. Bu düzenleme, Sosyal Güvenlik muhafazası altında çalışama eylemi gösteremeyecek vaziyette olan kişileri de içermektedir. Zaman içinde engelli bireylerin refah düzeyini yükseltme girişimleri bu düzenleme kapsamında artmıştır. Fransız Anayasası'ndan evvel gerçekleştirilen bu girişimlere mukabil, 4 Ekim 1958'de yürürlüğe giren Anayasada eşitlik, ayrımcılık veya diğer engellilik haklarından bahsedilmemiştir. Geçen yüzyılın altmışlı ve yetmişli yıllarında ülke genelinde çeşitli derneklerle bağlantılı kurumların sayısında her geçen gün artış gözlenmiştir. Bu artış, yerel politika ve dernek yapılanmalarının çabalarına paralel olarak gerçekleşmiş ve böylece Fransız hükümeti ve dernekleri tarafından müşterek olarak uyguladığı bir engelli destek düzenlemeleri oluşturulmuştur (Telliöglü, 2019).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, engelli insanlara özel ve somut tepkilerin geliştirilmesi, toplumu daha geniş bir yönelim çerçevesine (uyum yasasına) hazırlanmıştır. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren ve finansman sağlayan Sosyal Güvenlik'in gelişmesiyle, engelli kişinin özellikle iş dünyasına yeniden entegre olabildiğini amaçlayan rehabilitasyon bakımı geliştirilmiştir (Courbin ve Gilbert, 2005).

Fransa'da 30 Haziran 1975 tarih ve 75-534 sayılı "Engelli Kişilerin Oryantasyonu Hakkında Yasa (La Loi D'orientation en Faveur Des Personnes Handicapées)" 1 Temmuz 1975 tarihinde resmî gazete' de yayınlanmıştır. Bu, engelliliğin "resmî" olarak tanınmasının başlangıcını işaret eder. Bu yasa, engellilerin haklarını ve özellikle de mümkün olduğunca olağan bir çevrenin korunması kavramını ortaya koymaktadır (Courbin ve Gilbert, 2005). Genel olarak, yasa; engelli insanların topluma aktif olarak katılımlarını sağlamak için, eğitim yükümlülüğü, halka açık kurum ve kuruluşlarının erişilebilirliği gibi konulara odaklanmıştır.

Mezkûr yasa'nın 8'inci maddesi; "Engelli öğrencilerin engelli olmaları nedeniyle okullara ve üniversitelere bireysel ulaşım masrafları devlet tarafından karşılanır." şeklinde belirtilmiştir (Loi du 30 juin 1975, 11 Mart 2023). Bu yasa, özel ihtiyaçları olan insanlar için ulusal bir yükümlülük oluşturur ve tıbbi modelin sosyal alana bir uzantısı olan bireysel bir engellilik modeline dayanmaktadır. Engellilerin normal bir yaşam ortamına erişimdeki sonuçlarına odaklanır. Bu kısıtlamalar fırsat eşitliği ilkelerine aykırıdır ve telafi edilmelidir. Bu nedenle, engellilerin sıradan kurumlara, yaşam ve iş bağlarına erişimi, "engellilerin ve ailelerinin yetenekleri bunu mümkün kıldığı her seferde" kolaylaştırılmalıdır. 30 Haziran 1975 yasası, 1990'larda büyük ölçüde siyasi gerekçelerle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin ve Avrupa direktiflerinin ulusal hukuka uyarlanması yükümlülüğünün birleşimi yeni bir yasanın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Calvez, 2010).

75-534 sayılı yasaya paralel olarak ve aynı gün, 30 Haziran 1975 tarih ve 75-535 sayılı "Kamu ve Özel Kurumlara İlişkin Sosyal ve Mediko-Sosyal Kurumlara İlişkin Kanun (Loi n° 75-535 du 30 Juin 1975 Relative Aux Institutions Sociales Et Médico-Sociales)" yayımlanmıştır (30-1975 Sayılı Kanun, 30 Aralık 2015). 1950'lerden bu yana "engelli ya da uyumsuz" çocuklar için özel olarak oluşturulmuş kurumlar tarafından hazırlanan tıbbi ve sosyal alanı mevzuat haline getirmektedir. Sektörde işyeri ve hizmet personelinin kuruluş, finansman, eğitim ve durumlarına ilişkin şartları düzenlemektedir. 75 sayılı bu yasayı takiben, 26 Aralık 1978 tarihli ve 78-1211 sayılı kararname, en ağır engelli yetişkinlerin barınması ve bakımı için tamamı sağlık sigortası tarafından finanse edilen "özel kabul merkezlerini/özel resepsiyon evlerini (Maisons d'accueil spécialisé -MAS)" tanımlamıştır (Courbin ve Gilbert, 2005). MAS, yaygın gelişimsel bozuklukları olan ciddi zihinsel engelleri ve önemli motor ve duysal engelleri nedeniyle günlük yaşam aktivitelerini kendi başlarına yerine getiremeyecek

durumda olan ve sürekli tıbbi gözetim ve bakım gerektiren yetişkinleri barındıran barınma ve bakım yapılarıdır (Makdessi, 2012).

30 Aralık 1982 tarih ve 82-1153 sayılı "İç Ulaştırma Çerçeve Kanunu" yürürlüğe girmiştir (LOTİ, 1982, 11 Mart 2023). Yasa, hareket kabiliyeti kısıtlı kişiler için özel önlemler sağlamaktadır. Engelli işçiler için istihdam olanaklarını geliştirmek amacıyla 10 Temmuz 1987 tarihli "Engelli İstihdamına İlişkin Kanun" yürürlüğe girmiştir. Kanun, en az 20 işçi çalıştıran tüm kamu veya özel sektör işverenlerine, iş gücünün yüzde 6'sına kadar olan özürli çalışma yükümlülüğü getirmektedir (Courbin ve Gilbert, 2005). Amaç, engellilerin diğer tüm insanlar gibi sosyal ve mesleki olarak topluma entegre olmalarını sağlamaktır.

Eğitimle ilgili olarak 10 Temmuz 1989 tarih ve 89-486 sayılı "Eğitim Çerçeve Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Küresel bir eğitim projesi öneren kanun ile engelli çocuklar için zorunlu eğitim ve okula entegrasyon ilkesi teşvik edilmektedir. Ayrıca, erişilebilirlik kurallarını çalışma alanlarına genişleten 13 Temmuz 1991 tarihli ve 91-663 sayılı "Konutların, İşyerlerinin ve Halka Açık Tesislerin Erişilebilirliğine İlişkin Yasa" yürürlüğe girmiştir (Courbin ve Gilbert, 2005). Engellileri ayrımcılığa karşı koruyan 12 Temmuz 1990 tarihli ve 90-602 sayılı "Sağlık veya Engellilik Nedeniyle Ayrımcılığa Karşı Kişilerin Korunması Hakkında Kanun" yayımlanmıştır (12-1990 Sayılı Kanun, 13 Temmuz 1990).

30 Haziran 1975 tarihli Kanun'da reform yapılarak, sosyal ve mediko-sosyal organizasyon programlarının yeniden tanımlanması ve genişletilmesi hakkında "2 Ocak 2002 tarihli ve 2002-2 sayılı Kanun" yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, 1975 yasının gerçek bir revizyonudur. Kanun, yaşlılara yardım, engelliler ve sosyal destek vb. konuları içerir (EDUDIER, 23 Şubat 2023). Yasa çerçevesinde engellilere yönelik düzenleme kurum ve hizmetlerin çalışma esaslarını değiştirmiştir. Engellilik ve erişilebilirlik ile ilgili düzenlemeleri içeren 2 Temmuz 2003 tarihli ve 2003-509 sayılı "Kentsel Planlama ve Konut Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Kanun, belirli ortak maliklerin veya aile üyelerinin engelli olması nedeniyle gerekli olan erişilebilirlik işini gerçekleştirmek için bir anlaşmayı kolaylaştırmak üzere çoğu kat mülkiyeti tüzüğünün değiştirilmesine izin veren hükümler sağlar (Courbin ve Gilbert, 2005).

11 Şubat 2005 tarihli ve 2005-102 sayılı "Engellilerin Eşit Haklar, Fırsatları, Katılımı ve Vatandaşlığına İlişkin Yasa (Pour L'égalité des Droits et des Chances, la Participation et la Citoyenneté des Personnes Handicapées)" yürürlüğe girmiştir. Yasa, engelli kişilerin fırsatları, katılımı ve vatandaşlığı konusunda gerçek bir kilometre taşıdır. Bu yasa, 1975 tarihli yasadan bu yana engellilerin haklarına ilişkin temel yasalardan biri olmuştur. Yasanın başlangıcında engelli insanların temel haklarını hatırlatılmakta ve engellilik tanımı verilmektedir (Rivaud, 2016). Konularına göre tasnif edilen bu kanunun ana eksenleri; engelli kişilerin kabulü, tazminat hakkı, okul, istihdam, kaynaklar, fon oluşturma, ulaşılabilirlik, vatandaşlık ve sosyal hayata katılım gibi muhtelif konuları kapsar (Jamet, 2006).

30 Haziran 1975 tarihli oryantasyon kanununda olduğu gibi, bu yeni kanunun da istihdam konularında Fransız engelli insanlara yardım sistemi üzerinde belirleyici etkileri vardır (Velche, 2004). Engelliliğin önlenmesi, azaltılması ve iyileştirilmesine yönelik politikalar disiplinler arası araştırma programlarına dayanmaktadır. Yasa'nın "Önleme, Araştırma ve Bakıma Erişim" başlığı altındaki 4. Maddesi uyarınca, engelliliği önleme politikası bilhassa aşağıdakileri içermektedir (Defi-Metiers, 3 Mart 2023):

- o Direkt olarak engelli kişilere yönelik yürütülen faaliyetler;
- o Hem aileleri hem de bakıcıları bilgilendirmek, eğitmek, eşlik etmek ve desteklemek için faaliyetler;
- o Kendi kendine yardım gruplarının gelişimini teşvik etmeyi amaçlayan faaliyetler;
- o Toplumun hem bilgilendirmek hem de bilinçlendirmek için yürütülen faaliyetler;
- o Engellilere yönelik olumsuz bakış açılarından kaçınmak;

Aynı kanun kapsamında, engeli ne olursa olsun herkes için erişilebilirlik ilkesi yeniden teyit edilmiştir. Böylece mevcut kamuya açık işyerlerinin kanuna uyması için yıllık süre verilmiştir. 1 Ocak 2005 itibarıyla, kamu kurum ve kuruluşlarının herkes için erişilebilir olması gerekmektedir. Ayrıca, tazminat

konusunda engelli kişi, özgürlüğünün kaynağı ve niteliği, yaşı veya yaşam tarzı ne olursa olsun, engelliliğinin sonuçları için tazminat alma hakkına sahiptir (Handicap.fr, 12 Kasım 2009). 2005-102 sayılı kanun ile “Engelli İnsanlar için Departman Evi (La Maison Départementale des Personnes Handicapées-MDPH)” kurulmuştur. MDPH, engelli insanları ve ailelerini engellilik konusunda bilgilendirmeyi ve tavsiyelerde bulunmanın yanı sıra bu konu hakkında farkındalığı artırmayı öngörmektedir. Ayrıca, engelli insanlar ve aileleri için engellilik tazminatı taleplerini dinleyerek gerekli desteği sağlamaktadır (Rivaud, 2016).

Son olarak, ülkede 26 Eylül 2014 tarih ve 2014-1090 sayılı “Kamu Binalarının, Toplu Taşıma Araçlarının, Konutların ve Yolların Erişilebilirliğine İlişkin Yönerge (Relative à la mise en Accessibilité Des établissements Recevant du Public, Des Transports Publics, Des Bâtimentsd' Habitation et de la Voirie pour les Personnes Handicapées)” yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik, özel ihtiyaçları olan vatandaşların toplumun diğer üyeleriyle aynı haklara ve ayrıcalıklara sahip olması gerektiği konusunda çıkarılan 11 Şubat 2005 tarih ve 2005-102 sayılı yasayı dikkate alarak; hükümete, engelli vatandaşların toplu taşıma ve toplu konutlara, halka açık yerlere ve kamu tesislerine erişimini sağlamak için tedbir alıcı yasal işlem yapma yetkisi vermek üzere tasarlanmıştır (Telliöğlü, 2019).

1.2. İspanya

İspanya, Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında engelli vatandaşların hakları ve erişilebilirlikleri için sosyal politika faaliyetlerinin en güçlü şekilde yürütüldüğü ülkelerden biridir (Telliöğlü, 2019). Ülkede engelliler toplumun önemli bir parçası olup, bu kişilerin hakları yasal çerçevede korunmakta ve desteklenmektedir. Örneğin, 21 Kasım 1997 tarihli ve 17 sayılı yasaya göre, engelli vatandaşlara rehberlik eden köpeklerin tüm halka açık yerlere (kamusal alanlar da dahil) girmesine izin verilmektedir. 23 Ekim 2007 tarihli ve 27 sayılı yasaya göre ise, işitme problemi olan insanlar için ulusal bir işaret dili geliştirmek önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Bulgan ve Kaygısız, 2015). Ülkede ulusal düzeyde buna benzer pek çok yasal hükümler mevcuttur (Kanca ve Ertaş, 2014).

İspanya'da engelli kişiler ile ilgili yasalar dikkate alındığında, İspanya Anayasası ilk sırada öne çıkmaktadır (Telliöğlü, 2019). İspanya Anayasası, 31 Ekim 1978 tarihinde gerçekleştirilen Kongre ve Senato Genel Kurul toplantılarında Parlamento (Cortes Generales) tarafından kabul edilmiştir. 6 Aralık 1978 referandumunda İspanyol halkı ve ardından 27 Aralık'ta Kral I. Juan Carlos tarafından onaylanmıştır. Akabinde 29 Aralık 1978 tarihinde de resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Wikiwand, 14 Şubat 2023). Engellilerin haklarına ilişkin en önemli madde Anayasa'nın 49'uncu maddesidir. Bu maddeye göre; “fiziksel (fiziksel), bilişsel (travmatik) ve zihinsel engelli kişiler için, haklarını güvence altına alabilmeleri için gereklilik ve sağlanan özel koruma ile birinci basamak bakım yoluyla önleyici, tedavi edici, rehabilite edici ve sosyal bütünleştirici bakım programları sağlar” ibaresi bulunmaktadır (La Constitución Española, 1978). Bu madde de İspanya'daki engelli insanların önemi vurgulanmaktadır ve bu kişilerin topluma entegre olabilmeleri için tüm önlemlerin alınacağı belirtilmektedir (Bulgan ve Göktaş, 2016). Ayrıca bu madde, engellilerin haklarını belirten en yüksek ulusal yasal referanstır (Citarella vd., 2020).

İspanya'da engelliliğe ilişkin ilk özel politika olan 7 Nisan 1982 tarih ve 13 sayılı “Engelli Kişilerin Sosyal Entegrasyonu Yasası (The Social Integration of Disabled People Act, LISMI)” kabul edilmiştir (Citarella vd., 2020). Bu yasa, anayasa hükmünü uygulayan ve aynı zamanda aynı yıl kabul edilen Birleşmiş Milletler Eylem Programına göre düzenleyici bir tedbirdir (Citarella vd., 2020). Engellilik alanındaki tüm sosyal politikalara ilham veren çerçeve belgedir. Kanun, engellilerle ilgili Eylem Programı ve müteakip 1993 BM Engelliler için Fırsatların Eşitlenmesi Hakkında Standart Kurallar, önleme, rehabilitasyon ve entegrasyonun temel ilkelerini paylaşmaktadır (Verdugo vd., 2000). Kanun, işe alımda ve / veya istihdam sırasında engellilik nedeniyle her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. 50'den fazla çalışanı olan işverenlerin, istihdam hizmetlerine engelli olarak kayıtlı kişilere iş yerleri için yüzde 2 oranında engelli çalışana ayrımları gerekmektedir. Kamu hizmeti personeli için kota yüzde 3 olarak belirlenmiştir (European Commission, 28 Şubat 2023).

1993 yılında İspanyol Engelliler Temsilcileri Meclisi (Spanish Council of Representatives of People with Disabilities, CERMI) kurulmuştur. CERMI'nin hedefleri, engelli kişiler için daha iyi yaşam koşulları elde etmek, haklarının tanınmasını ve korunmasını pekiştirmek, fırsat eşitliğini teşvik etmek ve kısacası sosyal içermeye ve normalleşmelerini iyileştirmektir. CERMI'nin ilk başarısı, İspanya'daki engellilik hareketini tek bir temsili platformda bir araya getirmek olmuştur (CERMI, Şubat 2023).

İspanya, istihdam ve meslekte eşit muamele için genel bir çerçevenin oluşturulması hakkındaki 27 Kasım 2000 tarihli 2000/78 / EC "Konsey Direktifi" yürürlüğe koymuştur. Direktifin 1'inci maddesinde amacı; "İstihdam ve meslek alanında din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde ayrımcılıkla mücadele etmek için genel bir çerçeve oluşturmaktır." olarak belirtilmektedir. Yine İspanya'da İspanyol Ceza Kanunu'nun 2003 yılında revize edilmesiyle, engelli kişilere ayrımcılığın önlenmesi ve erişim haklarının güvence altına alınması için eşit fırsatlar sunulmaya başlanmıştır (Akdu ve Akdu, 2018).

İspanya, engelli insanları iktisadi (ekonomik) yaşama katılımını teşvik etmek için en güçlü ve etkili yollarını kullanan Avrupa Birliği üye devletlerinden biridir. 2005 yılında, İspanya'da başlangıç bütçesi 1 milyon € olan bir "Bağımlılık Fonu" kurulmuştur. Bu fon yaşlılara ve engellilere hayati destek sağlamak için tasarlanmıştır (Çizel vd., 2012). Bunun yanında 2003'de "Ulusal Engelli Konseyi" kurulmuştur. Bu konsey, toplumsal ve ekonomik yaşama eşdeğer erişim hedefini toplum genelinde yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır (Bulgan ve Kaygısız, 2015). Kraliyet Kararnamesi 1855/2009 ile düzenlenen "Ulusal Engelli Konseyi", engelli vatandaşları ve ailelerini temsil eden örgütlerin engellilik alanında geliştirilen politikaların planlanması, izlenmesi ve değerlendirilmesine katıldığı bakanlıklar arası bir danışma organıdır (MSBCS, 18 Şubat 2023).

Engelli insanlara yönelik 2 Aralık 2003 tarihinde ve 51 sayılı, "Eşit fırsatlar, Ayrımcılık yapmama ve Engelli İnsanların Evrensel Erişilebilirlik (De Igualdad De Oportunidades, No Discriminación y Accesibilidad Universal De Las Personas Con Discapacidad)" kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun 3 Aralık 2013 tarihinde değiştirilmiştir. Yasanın 1'inci maddesinde temel amacı; "Engelli bireylere fırsat eşitliği hakkını güvence altına almak ve etkin kılmak için tedbirler oluşturmaktır." şeklinde belirtilmiştir. Yasa'nın 6'ncı maddesinde ayrımcılığa karşı önlemler, 7'nci maddesinde de ayrımcılıkla mücadele tedbirlerinin içeriği yer almaktadır (BOE, Mart 2023).

Son olarak İspanya'da "Sağlık, Sosyal Hizmetler ve Eşitlik Bakanı" nın önerisi üzerine, Danıştay ile mutabık kalınarak ve Bakanlar Kurulu'nun 29 Kasım 2013 tarihli toplantısında görüşükten sonra, 3 Aralık 2013 tarihli ve 1 sayılı, "Engelli Bireylerin Genel Hakları ve Sosyal İçermeleri (Derechos De Las Personas Con Discapacidad y De Su Inclusión Social)" kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun'un 1'inci maddesinde temel amacı; "Hakların eşitliğini ve bunların uygulanmasını güvence altına almak ve engelli kişilerin diğer vatandaşlarla eşitlik konusunda gerçekçi ve etkili haklara sahip olmasını sağlamak." şeklinde belirtilmiştir (BOE, Mart 2023). Engellilerle ilgili bir diğer düzenleme de ulusal bir kurum olan "Devlet Engellilik Gözlemevi (The State Disability Observatory (OED))" dir. Bu organ, engelliliğe ilişkin bilgileri derlemek, sistematik hale getirmek, güncellemek, üretmek ve yaymak gibi teknik bir işleve sahiptir. Bu kurum, her yıl İspanya'daki engelliliğin durumu ve gelişimi hakkında genel bir rapor hazırlamaktadır. Bu rapor, ayrıca özel bir dikkatle istatistiksel verileri de içermektedir (Citarella vd., 2020).

1.3. Almanya

Almanya, engelli vatandaşların hakları bakımından geniş olduğu ve bu insanlara ilişkin sosyal politikaların en üst düzeyde yer aldığı bir ülkedir (Tellioğlu, 2019). Federal Almanya Cumhuriyeti yasaları çerçevesinde engelliler için birçok farklı düzenleme bulunmaktadır. Ancak, tüm bu düzenlemeleri birleştiren/bir arada bulunduran bir kanun veya yasal düzenleme yoktur.

Alman yasalarına göre engelliler, sosyal hayatta karşılaşılabilecekleri güçlükler karşısında engellerinin kalıcı olarak kaldırılmasını talep etme ve/veya güçlükleri önlemek için destek ve yardım alma hakkına sahiptir. Temel amaç, engelliliğin etkilerini mümkün olduğu kadar kontrol altına almak ve engellilerin başta iş piyasası ve toplum hayatı olmak üzere toplumun her alanına katılımını teşvik etmektir. Federal Hükümet, kamu binaları, caddeler vb. alanların engelsiz tasarımı ve inşası konusunda çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır. Engellilere yönelik yasal düzenlemeleri, bununla sınırlı olmamakla birlikte toplu taşıma sektöründeki tüm tesis ve ulaşım araçlarının (otobüs, tren, uçak) engelsiz olması gerektiğini de vurgulamıştır (Kock, 2004). Bu kişilerin engel derecelerine göre; kanun çerçevesinde ek vergi indirimleri, toplu taşıma ücretlerinden muafiyet ve radyo ve televizyon vergisinden muafiyetten bahsedilmiştir (Benzer, 2017).

14 Nisan 1920'de, gerçek kişilerin gelirleri üzerinden alınan vergilerin kontrolüne/düzenlenmesine ilişkin "Federal Almanya Cumhuriyeti Gelir Vergisi Kanunu (Einkommensteuergesetz-(EStG))" yürürlüğe girmiştir. 16 Ekim 1934'te revize edilen kanun ile engelliler ve ailelerine birtakım kolaylıklar

sağlanmıştır (EStG, 1934). Kanunda yer alan hükümler arasında engellilerin yaşamları ile ilgili özel harcamaları (çamaşır, hastalık ve bakımevi giderleri, kişisel seyahat vb.) gelir vergisinden istisna tutulmuştur (Benzer, 2017).

Bunun yanında, 21 Aralık 1927'de, motorlu taşıt sahibi olan engelliler için federal bir vergi olan "Alman Motorlu Taşıtlar Vergisi (Kraftfahrzeugsteuergesetz-KraftSt)" yürürlüğe girmiştir (KraftSt, 1927). Kanun, 26.9.2002 tarihinde değiştirilmiş ve "Ağır Özürülere İndirimler" başlıklı 3a maddesinde, engelli kimlik kartı bulunan ağır özürülülerin kayıt yaptırdıkları sürece vergiden muaf oldukları belirtilmiştir. Aynı maddede, özürülülerin yazılı başvuru yapmak şartıyla sadece bir araç için vergi indiriminden yararlanabilecekleri belirtilmiştir (KraftSt, 1927).

Sosyal sistemin ayrılmaz bir parçası olan engelliler, toplumun diğer bireyleri gibi toplumla birlikte yaşamayı isteme hakkına sahiptir. Sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalan engellilerin topluma kazandırılmaları için istihdam ve mesleki rehabilitasyon olanakları sağlanmaktadır (Genç ve Çat, 2013). Almanya, daha yüksek düzeyde engelliliğe sahip daha fazla insanı işe almak için politik stratejiler geliştirmiş ve uygulamıştır. Yani bu ülke engelli bireylerin istihdam edilmesi üzerine çok sayıda çalışmalar yürütmüştür.

Bunlardan biri, 1986 yılında yürürlüğe giren 1421-1550 sayılı "Ağır Engelliler Yasası (Schwerbehindertengesetz – SchwbG)" dir. Yasanın temel amacı, ağır engelli kişilerin işe ve topluma entegrasyonunun sağlanmasıdır. Bu yasa kapsamındaki ağır engelli kişiler, en az yüzde 50 engel oranına sahip olan kişilerdir (Anwalt.org, 5 Mart 2023). Yasanın 2. kısmında yer alan "İşverenlerin istihdam yükümlülüğü" başlığı altında; "En az 16 işçi çalıştıran özel sektör işverenleri ve kamu sektörü işverenleri, iş yerlerinde en az yüzde 6 ağır özürülü istihdam etmelidir." (SchwbG, 1986, 4 Mart 2023) hükmü geçmektedir. 2021'de Almanya'da yaklaşık 1,1 milyon ağır engelli insan istihdam edilmiştir. Bu kişilerin hakları "Ağır Engelliler Yasası" ile düzenlenmiştir (Schäf, 16 Şubat 2023). Bir diğeri de 2004 yılında uygulanan "Engelli Gençler için İstihdam Fırsatlarını Artırmaya Yönelik Eğitim ve Çalışma Programı" dir. 1998'den bu yana, ülkede engelli kişiler için yerel işgücü piyasasına erişimi iyileştirmeye yönelik yürütülen girişimlerin ardından, engelli kişiler arasında işsizlik oranı 2002'de yüzde 18'den yüzde 15,4'lük seviyelerine inmiştir (Çizel vd., 2012).

Engelli kişilerin haklarının, özellikle istihdam haklarının korunması, gözetilmesi ve geliştirmekten sorumlu iki kurum vardır. Bunlar: "Integrationsamt (Integration Office-Entegrasyon ofisi)" ve "Bundesagentur für Arbeit (Federal Employment Office- Federal İş Ofisi)". Entegrasyon Ofisi, ağır özürülülerin istihdamda katılımını desteklemek için çeşitli görevler üstlenmektedir. Bu görevler arasında kota tazminatının tahsil ve dağıtımı, işten çıkarma karşıtı özel koruma ve ek yardımların sağlanması yer almaktadır. Federal İş Ofisi, işsiz engellilerin işe yerleştirilmesine yardımcı olmak için istihdam danışmanlığı hizmeti vermektedir. Ağır özürülü işçi çalıştırmaya yönelik prosedür ve stratejiler geliştirmek de bu kurumun yetkisi dahilindedir (Kock, 2004).

Ayrımcılık, bir bireye veya gruba özelliklerine (ırk, yaş, cinsiyet, engellilik vb.) dayalı olarak eşit olmayan muamele ve haksız muamele olarak belirtilir (Yıldırım, 2021). Bu konu hakkında 1949 yılında kabul edilen Federal Cumhuriyet Anayasası'nın 3. maddesinde "Toplumda hiç kimse dili, dini, cinsiyeti, ırkı, milliyeti, inancı veya siyasi görüşünden dolayı dezavantajlı veya ayrıcalıklı olamaz." olarak belirtilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Temel Kanunu, 1949, 3 Mart 2023). Yani, Anayasa'nın 3. maddesi eşit haklar sağlamakta ve engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır.

Ayrıca, Alman hukuk sisteminde engellilerin hakları incelendiğinde iki temel yasa ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki "Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölümü (Neutes Buch des Sozialgesetzbuches-SCB IX) yasası; diğeri ise "Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Yasası (Behinderten gleichstellungs Gesetz-BGG)" yasasıdır. Bu metinlerden ilki engellilerin haklarından bahsederken, diğeri ise engelliler ile diğer bireyler arasında eşitliği sağlamaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur (Benzer, 2017).

1 Temmuz 2001 tarihinde yürürlüğe giren Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölümü, Almanya'da engelli kişilerin rehabilitasyonu ve katılımına ilişkin mevzuatı içermektedir. Bu yasanın 1. Bölümü, "Kendi kaderini tayin etme ve toplum yaşamına katılım" başlığı altında, engellileri ve engelli olma riski taşıyanları kendi kaderini tayin etmeye ve toplum yaşamına eşit katılıma ve dezavantajlardan kaçınmaya veya bunlara direnmeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır (SGB IX, 2001). Bu yasaya göre

işverenler, engelli çalışanların engelliliğine ilişkin her türlü ayrımcılığa başvurmaktan kaçınmalıdır. İşverenin bu kurala uymaması durumunda engelli çalışan tazminata hak kazanır. Tüm bunların yanı sıra tazminat hakkı sağlanmış olmasına rağmen ayrımcılığa maruz kalan engellinin yeniden istihdam talep etme hakkı bulunmamaktadır (Benzer, 2017).

Ayrımcılığın yasaklanmasına ve erişilebilirlik yükümlülüğüne odaklanan bir diğer yasa, 27 Nisan 2002 tarihinde yayınlanan “Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Yasası (Behinderten Gleichstellungs Gesetz - BGG)” dır. BGG'ye göre engellilere yönelik ayrımcılık; Engelli ve engelsiz bireylere haklı bir sebep olmaksızın farklı davranılmakta ve bu muamele sonucunda engellilerin toplumsal yaşama eşit katılımını doğrudan veya dolaylı olarak baltalamaktadır (Kock, 2004). 1'inci bölümde yer alan “Genel hükümler” başlığı kapsamında yer alan yasanın amacı; “Engelli bireylerin dezavantajlı durumlarının hafifletilmesi ve önlenmesinin yanı sıra toplumsal yapıya adil katılımlarının sağlanması ve seçtikleri yaşamları sürmelerinin sağlanmasıdır.” olarak belirtilmektedir (BGG, 2002).

14 Ağustos 2006 tarihinde “Genel Eşit Muamele Yasası (Allgemeines Gleichbehandlungs Gesetz, AGG)” yürürlüğe girmiştir. Bu mevzuat ile AB'nin ayrımcılıkla mücadele yönetmelikleri, ülkede ulusal hukuk hükümlerine dönüştürülmüştür. Bu mevzuatla Almanya, eşit muameleyle ilişkin dört AB direktifini Alman hukukunda uygulama yükümlülüğünü yerine getirmiştir (Eryılmaz, 2010). Yasanın 1. bölümde yer alan “Genel Kısım” ana başlığı kapsamında yer alan yasanın amacı; “Dil, din, cinsiyet, ırk veya engellilik temelinde ayrımcılığın önlenmesi veya ortadan kaldırılması” olarak belirtilmektedir (AGG, 2006, 24 Şubat 2023). Toplum camiasında “Ayrımcılıkla Mücadele Yasası” olarak da bilinen bu yasa, genel olarak çalışan engellileri işyerinde ve işverenler tarafından ayrımcılığa karşı korumaktadır (Spardel, 2021).

Erişilebilirlik kapsamında Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı tarafından, 2016 yılında “Erişilebilirlik Federal Ofisi” kurulmuştur. Daire, erişilebilirlikle ilgili bilgileri toplamak, işlemek ve erişilebilir kılmak için bir araçtır. Buradaki amaç engellilerin yaşama ve çalışma hayatını yükseltmektir (Konrad, 2018). Bu ofisin sorumlulukları aşağıdaki gibidir (Telliöğlu, 2019):

- o Erişilebilirlik kapsamında destek bilgilerinin sağlanması ve geliştirilmesi,
- o Finansman fırsatları açısından kullanılabilirliği belirlemek için araştırma yapmak.
- o Finansal imkanlar açısından erişilebilirliği sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak.
- o Erişilebilirlik ağı geliştirmek ve engelliler için çalışan STK'larla işbirliği içerisinde olmak.
- o Engelli bireylere yönelik farkındalık ve tutumlar hakkında halkı bilgilendirmek.

2. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nde engelli bireylere yönelik yürütölen çalışmalar ve seçilen üç AB üye ülkesinin engellilerin haklarına ilişkin BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ne uygun olarak ulusal mevzuatlarında yaptığı yasal düzenlemeler analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışma, engellilerin sosyal haklarını, yaşam kalitesini ve toplumsal katılımını artırmaya yönelik olarak AB'nin ortak politika ve standartlarını belirlemeyi ve bu çerçevede Fransa, İspanya ve Almanya gibi farklı refah rejimlerine sahip üç ülke örneğini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamıştır.

Çalışma süresince iki ana tema üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını kolaylaştırmak ve engellilikle ilgili farkındalığı artırmak için AB'nin geliştirdiği politika ve stratejilerdir. Bu tema, engellilerin eğitim, sağlık, istihdam, ulaşım ve sosyal güvenlik gibi alanlarda eşit fırsatlarla yararlanmalarını, ayrımcılık görmemelerini, haklarının korunmasını ve toplumsal hayata aktif olarak katılmalarını kapsamaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen politika ve stratejiler, engellilerin yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Diğer tema ise, engellilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi için BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin getirdiği yükümlölüklerin üye ülkeler tarafından nasıl yerine getirildiğidir. Bu bağlamda, örnek olarak seçilen üç AB ülkesinin engelliler için yaptığı yasal düzenlemeler incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda, AB'nin engellilik konusunda önemli bir rol oynadığı, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni imzalayan ve onaylayan ilk uluslararası kuruluş olduğu, engellilerin insan haklarına dayalı bir yaklaşımla ele alındığı, engellilik politikalarının diğer politika alanlarıyla bütünleştirildiği ve engellilerin karar alma süreçlerine katılımının sağlandığı görölmüştür. Ancak

örnek model olarak seçilen üye ülkeler arasında uygulamada benzerlikler (yasal düzenlemeler, kurumsal yapılar) ve farklılıklar (uygulama düzeyi, katılım oranları) olduğu görülmüştür.

Bahsi geçen ülkelerin ortak noktası, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni (2006) imzalayıp onaylamış olmalarıdır. Bu sözleşme, engellilerin haklarını ve eşitliğini korumak ve geliştirmek için uluslararası bir standart oluşturmuştur. Bu üç ülke, engellilik konusunda kapsamlı ve ilerici yasal düzenlemeler yaparak, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye uyum sağladıklarını göstermiştir. Engellilik meselelerine daha fazla kaynak ayıran, daha fazla hizmet sunan ve daha fazla katılım yaratan bu ülkeler, diğer ülkelere göre farklı bir konumdadır.

Almanya, İspanya ve Fransa'nın engellilere yönelik yasal düzenlemeleri incelendiğinde, bu ülkelerin AB'nin ortak standartlarını benimsedikleri ve engellilerin haklarını korumaya yönelik önemli adımlar attıkları görülmektedir. Ancak engelli bireylere yönelik yasal düzenlemelerin kalitesini iyileştirip daha etkin hale getirilmesi için AB'ye ve model üye ülkelere yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

- Almanya, İspanya ve Fransa'nın engelli oranlarını güncel ve doğru bir şekilde belirlemeleri önerilir. Bu sayede engellilerin gerçek ihtiyaçları ve sorunları daha iyi tespit edilebilir ve çözüm yolları geliştirilebilir.
- Bu ülkelerde engellilere yönelik yasal düzenlemelerin uygulanması ve denetlenmesi konusunda daha etkin mekanizmalar oluşturulması önerilir. Engellilerin haklarının ihlal edilmesi durumunda yaptırım uygulanması ve hak arama yollarının kolaylaştırılması sağlanmalıdır.
- Bu ülkelerde engellilerin toplumsal hayata katılımını artırmak için daha fazla destek ve teşvik sağlanması önerilir. Engellilerin eğitim, istihdam, sağlık, ulaşım, kültür, spor gibi alanlarda fırsat eşitliğine sahip olmaları için gerekli önlemler alınmalıdır.
- Bu ülkelerde engelli ayrımcılığını önlemek için daha fazla bilinçlendirme ve farkındalık çalışması yapılması önerilir. Engellilerin insan haklarına saygı, eşitlik, katılım, ayrımcılık yapmama ve erişilebilirlik gibi temel ilkelerinin toplumda yaygınlaştırılması için eğitim, medya, sivil toplum gibi araçlar kullanılmalıdır.
- Bu ülkelerde engellilerin yaşam kalitesini yükseltmek için daha fazla araştırma ve inovasyon yapılması önerilir. Engellilerin ihtiyaçlarına uygun teknolojik çözümler, hizmetler, ürünler geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Engellilerin beceri ve yeteneklerini geliştirmelerine ve potansiyellerini ortaya koymalarına imkân tanınmalıdır.

3. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma yöntemi itibarıyla etik kurul izni kapsamında değildir.

4. ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AGG, (2006). Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (AGG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz, 23 Şubat 2023 tarihinde <https://www.gesetze-im-internet.de/agg/AGG.pdf> adresinden erişildi.
- Akdu, U., Akdu, S. (2018). Engelli Turizmi: Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar. GÜSBED, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9 (23), 99-123.
- Akyıldız, N.A. (2017). Avrupa Birliği'nde Engelli Politikası. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (13), 48-59
- Akyıldız, N.A. (2019). Türkiye'de Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler. Mehmetoğlu, T, SAKHI, Z. (Ed.) Zeugma II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 18-20 Ocak 2019 (181-190). Gaziantep: İKSAD Yayınevi.
- Almanya Federal İstatistik Dairesi Basın bültenleri. (Haziran 2022). 3 Şubat 2023 tarihinde https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Health/Disabled-People/_node.html#sprg241418 adresinden erişildi.
- Anwalt.org (Mart 2023). Wann Eine Schwerbehinderung Vorliegt Und Wie Dies Ermittelt Wird. Erişim Tarihi: 5 Mart 2023. <https://www.anwalt.org/schwerbehinderung/>

- Avrupa Komisyonu. (2000). Charter Of Fundamental Rights Of The European Union. 18.12.2000 tarihli ve C 364/1 Official Journal of the European Communities.
- Avrupa Birliği. (2019). Directive (Eu) 2019/882 Of The European Parliament And Of The Council. on the accessibility requirements for products and services (Text with EEA relevance). 25 Nisan 2023 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0882> adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu. (2002). Directive 2001/85/Ec Of The European Parliament And Of The Council. 28 Nisan 2023 tarihinde https://www.accessibletourism.org/resources/eu-directive-2001_85---buses-and-coaches.pdf adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu, (2008). The Employment Equality Directive. Brussels. 25 Nisan 2023 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_08_69 adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu. (2010). Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment To A Barrier-Free Europe. Brussels, 15.11.2010 COM(2010) 636 final. 25 Nisan 2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/media/42410/eu-disability-strategy-2010-2020.pdf> adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu. (2020). AB'nin Engellilik ile İlgili Politikaları ve Mekanizmaları Raporu. 25 Nisan 2023 tarihinde <https://avrupaveengellilik.org> adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu. (2021). EU Disability Rights Strategy 2021-2030. 25 Nisan 2023 tarihinde <https://www.inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2021/04/Disability-Strategy-briefing-2.pdf> adresinden erişildi.
- Avrupa Konseyi. (1996). European Social Charter. Strasbourg, 29 Nisan 2023 tarihinde <https://www.universityofgalway.ie/media/housinglawrightsandpolicy/files/councilofeurope/European-Social-Charter-and-Revised-Charter.pdf> adresinden erişildi.
- Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi. (2006). Regulation (Ec) No 1107/2006 Of The European Parliament And Of The Council, Concerning The Rights Of Disabled Persons And Persons With Reduced Mobility When Travelling By Air (Text With Eea Relevance). 29 Nisan 2023 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1107/oj> adresinden erişildi.
- Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi. (2016). Directive (Eu) 2016/2102 Of The European Parliament And Of The Council. on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies (Text with EEA relevance). 2.12.2016 tarihli ve L 327/1 EN Official Journal of the European Union
- Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi. (2018). Directive (Eu) 2018/1808 Of The European Parliament And Of The Council. amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of changing market realities. 6 Mayıs 2023 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L1808> adresinden erişildi.
- Benzer, E. (2017). Türkiye ve Almanya'da Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Uluslararası Hukuk. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- BGG, (2002). Gesetz Zur Gleichstellung Von Menschen Mit Behinderungen (Behindertengleichstellungsgesetz - BGG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz – Erişim Tarihi: 5 Mart 2023. <https://www.gesetze-im-internet.de/bgg/BGG.pdf>
- BOE, (2 Mart 2023). Ley 51/2003, de 2 de diciembre, de igualdad de oportunidades, no discriminación y accesibilidad universal de las personas con discapacidad. 2 Mart 2023 tarihinde https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2019/11/Spain_act-on-equality-of-opportunity-nondiscrimination-and-universal-accessibility-for-persons-with-disabilities.pdf adresinden erişildi.
- BOE, (3 Mart 2023). Boletín Oficial Del Estado, Núm. 289 Martes 3 de diciembre de 2013 Sec. I. Pág. 95635, (3 Mart 2023) tarihinde <https://www.boe.es/boe/dias/2013/12/03/pdfs/BOE-A-2013-12632.pdf> adresinden erişildi.
- Bulgan, G., Göktaş, P. (2016). X, Y ve Z Kuşağı Engellilerinin Turizme Erişebilirliğinin Karşılaştırılması. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5 1), 24-49

- Bulgan, G., Kaygısız, Ü. (2015). Sosyal Avrupa Modeli Çerçevesinde Avrupa Birliği'ndeki Engelli Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemelerin Türkiye'deki Yasal Düzenlemelerle Karşılaştırılması. *International Journal of Human Sciences*, 12 (2), 360-384. DOI: 10.14687/ijhs.v12i1.331
- Calvez, M. (2010). The 2005 Disabilities Policy In France. An Opportunity For The Development Of Disabilities Studies. Third European meeting of EHESP School of PubliHealth "Limitations disability and dependency : how to measure how to train? European developments in public health. Disabilities health, society" Round table 2 : "Research and training : the future of research in disability.", Nov 2010, Amsterdam, Netherlands. Ffhalshs
- CERMİ, (3 Şubat 2023). 3 Şubat 2023 tarihinde <https://cermi.es/?httpstatus=301> adresinden erişildi.
- Citarella, A. Sánchez Iglesias, A.İ., González Ballester, S., Gutiérrez, A.A.G., Maldonado Briegas, J.J., Castro, F.C., González Bernal, J. (2020). Being Disabled Persons In Spain: Policies, Stakeholders And Services. *International Journal of Developmental and Educational Psychology INFAD Revista de Psicología*, (1), 507-516. ISSN: 0214-9877
- Courbin, P.D., Gilbert, P. (2005). Éléments d'information sur la législation en faveur des personnes handicapées en France : de la loi de 1975 à celle de 2005. Dans *Revue française des affaires sociales*, (2), 207-227. DOI10.3917/rfas.052.0207
- Çizel, B., Sönmez, N., Akıncı, Z. (2012). Antalya'da Engelli Turizminin Gelişimi için Arz ve Talep Üzerine Bir Araştırma. APGEM, Ankara: Yiğitler Grup Reklam, Matbaa
- Defi-Metiers, (3 Mart 2023). Lois (2005). "LOI no 2005-102du 11 février 2005 pour l'égalité des droits et des chances, la participation et la citoyenneté des personnes handicapées", *Journal Officiel De La République Française Texte 1 Sur 135*, 3 Mart 2023 tarihinde https://www.defimetiers.fr/sites/default/files/users/379/loi_du_11_fevrier_2005_pour_legalite_des_droits_et_des_chances.pdf adresinden erişildi.
- EDF. (Mayıs 2023). Accessible products and services. Erişim Tarihi: 23 Şubat 2023. <https://www.edf-feph.org/access-to-public-and-private-services/>
- EDUDİER, (23 Şubat 2023). 23 Şubat 2023 tarihinde <https://www.etudier.com/dissertations/Loi-Du-2002-2/342229.html> adresinden erişildi.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (Mayıs 2023). Uluslararası Mevzuat. 22 Mart 2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/> adresinden erişildi.
- Eryılmaz, B. (2010). Turizmde Engelli Pazarının Değerlendirilmesi ve Bodrum Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBÜ, Sakarya.
- European Commission, (28 Şubat 2023). Legislation In The Member States-Compendium — Good Practice In Employment Of People With Disabilities. 28 Şubat 2023 tarihinde https://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/disable/socpart/comp05_en.pdf adresinden erişildi.
- Eurostat ve Avrupa Komisyonu. (2022). Infographic - Disability In The Eu: Facts And Figures. 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/> adresinden erişildi.
- EStG (1934). Einkommensteuergesetz (EStG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz – www.gesetze-im-internet.de
- Federal Almanya Cumhuriyeti Temel Kanunu, 1949 (3 Mart 2023). Grundgesetz Für Die Bundesrepublik Deutschland. Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz – 3 Mart 2023 tarihinde <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf> adresinden erişildi.
- FrenchEntrée. (5 Nisan 2022). *Fransa'nın Sosyal Güvenlik Sistemi: Temel Bilgiler*. 1 Şubat 2023 tarihinde <https://www.frenchentree.com/living-in-france/family-life/frances-social-security-system/> adresinden erişildi.
- Genç, Y., Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8 (1), 363-393
- Handicap.fr, (12 Kasım 2009). Loi handicap du 11 février 2005 - Handicap.fr. 1 Şubat 2023 tarihinde <https://fibromyalgiesos.fr/rdv2/wp-content/uploads/2012/03/LOI-HANDICAP-11-FEVRIER-2005.pdf> adresinden erişildi.
- ILO. (2003). The Right To Decent Work Of Persons With Disabilities. IFP/SKILLS Working Paper No. 14 ISBN 92-2-1-113594-2. 12 Mart 2023 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_bk_pb_93_en.pdf adresinden erişildi.

- INE, (2022). Encuesta de Discapacidad, Autonomía personal y Situaciones de Dependencia (EDAD) Principales resultados. Año 2020. 23 Şubat 2023 tarihinde https://ine.es/prensa/edad_2020_p.pdf adresinden erişildi.
- Jamet, F. (2016). Loi du 11 février 2005 « Pour l'égalité des droits et des chances, la participation à la citoyenneté des personnes handicapées ». Conférence académique : Lois du 11 février 2005. 31 janvier 2006, Canteleux : France
- Kanca, B., Ertaş, Ç. (2014). Engelli Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemeler: Türkiye ile Avrupa Birliği Mevzuatlarının Karşılaştırılması. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi 15. Ulusal Turizm Kongresi Engelsiz Turizm. 1359-1372.
- Kock, M. (2004). Disability Law in Germany: An Overview of Employment, Education and Access Rights. Alman Hukuk Dergisi, 5 (11), 1374-1392. DOI: 10,1017/S2071832200013286
- Konrad, T. (2018). Fachstellen Barrierefreiheit in Deutschland, Österreich und der Schweiz. 11 Mart 2023 tarihinde <https://www.der-querschnitt.de/archive/32878> adresinden erişildi.
- KraftSt (1927). Krafftfahrzeugsteuergesetz. Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz in Zusammenarbeit mit der juris GmbH - www.juris.de
- La Constitución Española, 1978 Constitución Española (1978). Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, Madrid, 11 Mart 2023 tarihinde <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionCASTELLANO.pdf> adresinden erişildi.
- Lecerf, M. (2020). Employment and disability in the European Union. EPRS | European Parliamentary Research Service, PE 651.932
- Loi du 30 juin 1975. (11 Mart 2023). La Loi D'orientation En Faveur Des Personnes Handicapées. 11 Mart 2023 tarihinde <http://scolaritepartenariat.chez-alice.fr/page121.htm> adresinden erişildi.
- LOTİ, 1982, (11 Mart 2023). 11 Mart 2023 tarihinde <https://www.idit.fr/legislation/documents/LOTI.pdf> adresinden erişildi.
- Makdessi, Y. (2012). Maisons d'accueil spécialisé et foyers d'accueil médicalisé, similitudes et particularités. Série Études Et Recherchen° 123 • octobre 2012, ISSN : 1621-4358 (électronique) Internet : <http://www.drees.sante.gouv.fr>
- Michas, F. (25 Ağustos 2021). 15 yılında Fransa'da 64-2019 yaş arası engelli kişi sayısı, cinsiyete göre. 12 Mart 2023 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/1198560/number-people-age-disabilities-france-gender/> adresinden erişildi.
- MSBCS, (18 Şubat 2023). 18 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sanidad.gob.es/ssi/discapacidad/informacion/consejoNacionalDisc.htm> adresinden erişildi.
- Rivaud, R. (2016). Fontenay le Handicap Guide du Handicap. Place du 8 Mai 1945, 78330 Fontenay-le-Fleury
- Schäf, A. (16 Şubat 2023). Fakten und Hintergründe zum Schwerbehindertengesetz. 16 Şubat 2023 tarihinde <https://compleet.com/wissen/schwerbehindertengesetz> adresinden erişildi.
- Schwbg, 1986. (4 Mart 2023). 4 Mart 2023 tarihinde https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/media/1A5434EB669E9BAAB808046A7F7C5157/bgbl186s1421b_9780.pdf adresinden erişildi.
- SGB IX, (2001). Sozialgesetzbuch Neuntes Buch – Rehabilitation und Teilhabe von Menschen mit Behinderungen – (Artikel 1 des Gesetzes v. 23. Dezember 2016, BGBl. I S. 3234) (Neuntes Buch Sozialgesetzbuch - SGB IX). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz – Erişim Tarihi: 4 Mart 2023. www.gesetze-im-internet.de
- Spardel L. (2021). Was ist das Allgemeine Gleichbehandlungsgesetz? 26 Şubat 2023 tarihinde <https://recruitee.com/de-artikel/allgemeines-gleichbehandlungsgesetz> adresinden erişildi.
- Telliöğlu, S. (2019). Avrupa Birliği(AB)'nin ve Bazı Gelişmiş Ülkelerin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları ve Sosyal Hizmetleri. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (34), 166-182. Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4843>
- Tınar, Y. (2018). Engellilere Yönelik Kamu Hizmetlerinin Yönetimi ve Sunumu: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. İstanbul: Hiperyayın.
- Velche, D. (2004). L'emploi des Personnes Handicapées. La Situation Des Personnes Handicapées : Un Enjeu De Société, adsp n° 49 décembre 2004, 48-54

- Verdugo, M.A., Jimenez, A., Jordan De Urries, B. (2000). Social and Employment Policies for People with Disabilities in Spain. *European Journal of Social Security*, 2 (4), 323-341
- Wikiwand, (14 Şubat 2023). 1978 İspanya Anayasası. 14 Mart 2023 tarihinde https://www.wikiwand.com/es/Constituci%C3%B3n_espa%C3%B1ola_de_1978 adresinden erişildi.
- Yıldırım, S. (2021). Ayrımcılık Temelli Dışlanma: Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadınlar. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 11 (2). 321-346
- 30-1975 Sayılı Kanun. (30 Aralık 2015). Loi n° 75-535 du 30 juin 1975 relative aux institutions sociales et médico-sociales. 23 Mart 2023 tarihinde <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000006681752/1975-07-01/> adresinden erişildi.
- 12-1990 Sayılı Kanun, (13 Temmuz 1990). Loi n° 90-602 du 12 juillet 1990 relative à la protection des personnes contre les discriminations en raison de leur état de santé ou de leur handicap. 15 Mart 2023 tarihinde <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000350518> adresinden erişildi.